

לחשוש שיש קדושה בביטוי זה, הרי אין חשש שאדם יבוא למחוק אותו בכוונה, ולא ברור שיש איסור תורה במחיקת שם ה' ללא כוונה. ומכיון שכן, עדיף לכתוב בעברית מאשר בארמית. כי המטרה היא להזכיר שם שמים. ומה התועלת להזכיר שם שמים למי שאינו מבין במה המדובר? והרי רוב הציבור מבין בעיקר עברית. ולכן נראה שעדיף לכתוב ב"ה, ויהי ה' בעזרנו.

סימן מא

ביזוי כתב אשורי

ובו נכתבו לדחות הברית – מגונה מאד להשתמש בו חוץ מאשר כתבי הקודש. ולא פסקו ישראל מלהישמר בזה, והיו איגרוותיהם וחייבורי חכמותיהם וכתבי חזל שלהם בכתב עברי (קדוים) לבד. לכן תמצא חרות תמיד על שקלי הקודש דברים של חזל בכתב עברי; ולא נמצא מעולם אות אחת מזה בכתב אשורי בדבר משאריות ישראל, לא בחריתת מטבע ולא במחיתת אבן, אלא הכל בכתב עברי. וע"כ שינו הספרדיים כתבם ונתנו לאותיות צורות אחרות. ענין שנעשה כאילו כתב אחר, כדי שיהיה מותר להשתמש בו בדברי חזל.

וגינה רבנו יוסף הלוי ז"ל לכתוב הגט בכתב זה, שאותיותיו מחוברות מאוד... וכתבו הספרדים אותו, ר"ל הגט, בכתב שאותיותיו מופרדות, ר"ל בכתב אשורי כספר תורה. וגינה זאת גם כן. ואמר: כיצד נשתמש במכתב אלהים זה ויבוא לידי זלזול. אלא יכתוב בזה האופן של הכתב (שאותיותיו מחוברות במקצת, אך עדיין ברורות במידה מספיקה).

ועיין במסכת סנהדרין (כ"א ע"ב), שם נאמר: בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי. בידרו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש...

ובהמשך (דף כ"ב ע"א) נאמר שכתב זה לא נשתנה כל עיקר. ומבואר ששני כתבים הם בעברית: כתב אשורי וכתב "ליבונאה", או "דעץ", שהוא

ראשי פרקים

- שאלה
- א. הקדושה בכתב אשורי
- ב. מנהג העולם
- ג. גט בכתב אשורי
- ד. יישוב מנהג העולם
- תשובה

שאלה *

בזמננו מקובל להדפיס ספרי חזל בכתב אשורי (כתב עברי מרובע). יש לשאול א"כ, האם יש קדושה בכתב זה? האם ספרים שנדפסו בו מותרים בקריאה בבית הכסא? האם הם חייבים גניזה?

א. הקדושה בכתב אשורי

הפוסקים כתבו שיש להתייחס בקדושה לכתב האשורי (כתב עברי מרובע). ומצאנו לכך מספר דוגמאות, כדלקמן.

בשו"ע (יו"ד סי' רפ"ד סעי' ב' בהג"ה) כתב הרמ"א בשם רבנו ירוחם (נתיב ב' ח"א):
יש אומרים שאין לכתוב דברי חזל בכתב אשורית שכונתין בו התורה.

דברי רבנו ירוחם לקוחים (בלשון אחרת) מתשובת הרמב"ם (סי' רס"ח), ואלו דבריו:

ומה שחייבים אתם לדעת, כי זה הכתב, ר"ל כתב אשורית – הואיל ובו ניתנה תורה, כמו שנתברר,

* אלול תשל"א.

ב. מנהג העולם

ופוק חזי מאי עמא דבר, דאין פוצה פה ומצפצף על הדפסת עיתונים ודברי חול באותיות אשוריות, ואף אין מוחה על השימוש בהן לכל מיני צרכי חולין. ואדרבה, התהפכו היוצרות, שהכתב הנקרא בשם "כתב רש"י", שהוא שהיה מיועד לצרכי חולין (כמו שכתב בבאר הגולה, סי' רפ"ד ס"ק ג'), ולו התכוון הרמב"ם בתשובתו (הובאה לעיל אות א', בדבריו על הכתב הספרדי), משמש עתה כמעט רק לספרי קודש; ואף יש מחדרין שספר קודש ידפס דוקא באותיות רש"י. (וכנראה משום שרוצים להדגיש שדבריהם אינם התורה עצמה, אלא רק פירוש לפירושה). אולם יציבא בארעא וגורא בשמי שמיא! וצ"ע על מנהג העולם מטענת הפוסקים הנ"ל.

ובערוה"ש (סי' רפ"ג סעי' י"ד) כתב להמליץ על מנהג העולם ממה שאמרו חז"ל (שבת מ' ע"ב) "דברים של חול מותר לאומרם בלשון הקודש". וא"כ הוא הדין שמותר לכתוב אותם בכתב אשורי. ודבריו צ"ע, דא"כ מה יענו כל הפוסקים שהבאנו לעיל (אות א') לטענה זו? וע"כ צריך לומר דסברי שיש לחלק בין כתיבה לדיבור: שלדבר דברי חול בלשון הקודש, מותר, שהרי אי אפשר בלאו הכי, שכן מצוה לדבר בלשון הקודש (עי' רמב"ם בפיה"מ, אבות פ"ב מ"א). אמנם דברי ליצנות וחשק אסור לדבר בלשון הקודש גם לדעתו, אך משמע שעצם הדיבור בלשון הקודש יש לו ערך. (ועי' רמב"ן על התורה, שמות ל' י"ג, שכתב שיש קדושה עצמית ללשון הקודש). ומכיון שמותר גם לדבר דברי חול, כדכתיב "ואספת דגנך" (עי' ברכות ל"ה ע"א), בהכרח התורה התירה לדבר זאת בלשון הקודש. ואדרבה עדיף לדבר דברי חול בלשון הקודש מאשר בלשון לעז. אך אותיות אשוריות, שבהן נכתבה התורה, קדושה יש בהן. והרוצה לכתוב דברי חול יכתוב באותיות אחרות. (וכ"כ אף בערוה"ש, סי' רפ"ד סעי' ה', לשיטת המחמירים).

גם כתב הכותים (עי' מרגליות"הים אות ד'. ועד היום ספר התורה אצל השומרונים כתוב בכתב זה).

ועי' מרגליות"הים (דף כ"א ע"ב אות ל"ח) שהביא את תשובת הרמב"ם הזאת, שלפיה מובנים היטב דברי הגמרא. ומשמע מדבריו ששתיים רעות יש בשימוש באותיות אשוריות: א. עצם השימוש בהן לדברי חול. ב. החשש לבזיון האותיות.

וכדבריו מצינו גם ברדב"ז. עיין פת"ש (יו"ד סי' רפ"ג ס"ק ג') שכתב בשם הרדב"ז (ח"ד סי' אק"ח – מ"ה) שאסור לרקום בזהב דברי חול בכתב אשורי על הטלית: הן משום החשש לבזיון והן בגלל עצם השימוש באותיות אשוריות לצרכי חולין. ועי"ש בפת"ש, שהביא משו"ת דברי יוסף (סי' מ"א) שאפילו במצבה היה מי שהחמיר שלא לכתוב עליה באותיות אשוריות.

לעומת זאת הביא הפת"ש (סי' רע"א ס"ק כ') משו"ת חוות"איר (סי' ק"ט), שכתב:

וכן הנדפסים בכתב אשורית והנניין חול, כגון ספרי אוקלידס... – ראוי למנוע מלנהוג בהם בביון, לקנח בהם ולזרקן לארץ או למקום אבדון.

ומדבריו משמע שעצם ההדפסה של דברי חול באותיות אשוריות, מותרת; ורק אסור אח"כ לזרוקן לארץ וכדו' (מיהו יכול להיות דמיירי שהודפסו בדיעבד).

עוד נאמר בשו"ע (יו"ד סי' רל"ז סעי' ו' בהג"ה):

אבל אם נטל בידו כתב אשורית, אפילו אינו דק חכמה חיצונית או א"ב שאין בו רק אותיות, אם נשבע בהן והן בידו – הרי שבוועה.

מיהו כתב בשו"ת חוות"איר (סי' ק"ט) שלא נאמרו הדברים הללו אלא כשישראל כתבם מתוך כוונה לצייר את האותיות עפ"י תמונתן המיוחדת; אך בדפוס, שבו אין למדפיס שום כוונה מיוחדת, אין לאותיות אשוריות קדושה; אם כי לכתחילה ראוי למנוע מהן ביזיון, כגון לקנח בהן או לזרוקן למקום אבדון (עי' פת"ש יו"ד סי' רל"ז ס"ק ב').

ג. גט בכתב אשורי

בתשובת הרמב"ם (סי' רס"ח, מובאת לעיל אות א') נאמר שר' יוסף הלוי (הוא הר"י מיגאש, כנראה) מנע לכתוב הגט בכתב אשורי, משום שהוא תשמיש של חולין, ויבוא לידי זלזול; והורה לכתבו בכתב בינוני, שהוא בין הכתב האשורי לכתב הספרדי. והנה מנהגו הוא לכתוב גט בכתב אשורי דווקא, ואין מכשירין בכתב אחר אלא במקום עיגון ושעת הדחק (שו"ע אה"ע סי' קכ"ו סעי' א' ובהג"ה שם). ויש להקשות על כך מטענת הר"י הלוי, שהורה שאין כותבים גט, שהוא תשמיש של חולין, בכתב אשורי. והלא הרמ"א עצמו, שהחמיר וכתב שאין להתיר כתב אחר בגט אלא במקום עיגון ושעת הדחק, פסק בהל' ספר תורה (יו"ד סי' רפ"ד סעי' ב' בהג"ה) שאסור לכתוב דברי חולין בכתב אשורי!

ומה שנראה לענ"ד בזה הוא עפ"י מה שנכתב בשו"ע (אה"ע סי' קכ"ה סעי' ז'), שאם יש מי שרוצה לתייג את האותיות, מוחין בידו. וא"כ מאחר שהאותיות בגט הן ללא תגין, אינן כאותיות של ספר תורה, שיש בהן תגין. ולכן מותר לכתוב גט באותיות אשוריות לכתחילה. ודעת הרמב"ם היא שבסת"מ, אם כתב בלא תגין, כשר בדיעבד (הל' ספר תורה פ"ו ה"ח-ה"ט; וכן פסק בשו"ע, או"ח סי' ל"ו סעי' ג'). וא"כ לדבריו כתב אשורי, הכשר לכתבי הקודש, הוא אפילו בלא תגין. ולכן לכתחילה אסור לכתוב אותו בגט, שהוא תשמיש חול. וכן היא דעת הר"י מיגאש, רבו של הרמב"ם, שאין לכתוב גט אלא בכתב בינוני (כדלעיל). אך יש סוברים שבסת"מ, בלא תגין, האותיות פסולות. וא"כ לדעתם כתב אשורי הכשר לכתבי הקודש הוא רק כתב מתוּיג. וא"כ גט, שכותבין אותו בלא תגין, מותר לכתוב לכתחילה בכתב אשורי.

אלא שהסבר זה מוקשה:

א. השו"ע בהל' תפילין (או"ח סי' ל"ו סעי' ג) פסק שבלא תגין כשר בדיעבד; והוא עצמו פסק בהל' גירושין (אה"ע סי' קכ"ו סעי' א') שנהגו לכתוב לכתחילה כתב אשורי.

ב. המרדכי (גיטין פ"א סי' שט"ז) כתב בשם הריב"א ובשם הר"ב ממגנצא שאותיות הגט צריכות להיות מתוּיגות; שאם לא כן, לא הוי כתב. ולדברי הר"י מיגש, אדרבה, אסור להשתמש באותיות אלו לגט. (מיהו יש לומר שכיון שבלאו הכי לא הוי כתב, על כרחך צריך אתה לומר שכשהתורה אמרה "וּכְתַב לָהּ", היא התירה לכתוב גט באותיות אשוריות).

והמסתבר הוא שגט לא מקרי חולין, אלא צורך מצוה הוא. שמכיון שאין אדם יכול לגרש את אשתו אלא בצורה זו שהתורה דרשה, מקרי צורך מצוה (אף שבוודאי הגירושין עצמן לא תמיד הם מצוה); ולכן נהגו לכתוב בכתב אשורי. ועיין מג"א (או"ח סי' מ"ב ס"ק ו') שכתב עפ"י הב"ח: וגט לא מקרי דבר שבקדושה. מיהו אם התחיל לכתוב על הקלף או על הנייר, אסור לכתוב אחר"כ עליו דברי חול.

ד. יישוב מנהג העולם

ונראה ליישב את מנהג העולם, שמדפיסים דברי חול באותיות אשוריות, בכמה דרכים: א. כשם שהתירו לדבר דברי חול בלשון הקודש, הוא הדין שהתירו להדפיס דברי חול בלשון הקודש ובאותיות של קודש. שהרי לא מסתבר לומר שהתורה דורשת מאיתנו שנשתמש בשפה לוּעזית. (מיהו יש לחלק בין דיבור לכתובה. שכן בדיבור אין דרך אחת מאשר להשתמש במילים של לשון הקודש; אך בכתובה והדפסה אפשר להשתמש באותיות רש"י, שאין בהן קדושה).

ב. לעיל (אות א') הבאנו משו"ת חוות-יאייר (סי' ק"ט) שכתב שספרי אוקלידס ואבן סינא המודפסים בכתב אשורית, מן הראוי שלא לזרקם לאשפה. כלומר, שיש בהם רק קצת קדושה. ומן הסתם כוונתו לאותיות דפוס ולא דווקא לאותיות סת"ם; ורק לאותיות רש"י אין קדושה כלל ועיקר. (ולפי זה יש להימנע מכניסה למקומות שאינם צנועים בדבר שיש בו אותיות מרובעות).

תשובה

אמנם החוות"איר אוסר להשתמש תשמיש של גנאי וביזיון באותיות אשוריות. אך בכל זאת, פוק חזי מאי עמא דבר, דלית אתר פנוי מאותיות עבריות, אפילו בשירותים: שמות בתי חרושת, תמרוקים ותכשירים שונים – הכל כתוב באותיות מרובעות, ואין שירותים שאין בהם אותיות אלו. ורק בקינוח יש להדר שלא לקנח באותיות מרובעות במקום שאפשר; אך בכניסה למקום שאינו נקי ואינו צנוע באותיות מרובעות, יתכן שגם החו"י היה מודה בימינו. כי מדבריו משמע שאין האיסור מעיקר הדין אלא הידור מצוה לכתחילה.

ואם בימי החו"י היה אפשר להימנע מהשלכת אותיות מרובעות לאשפה או להכניס אותן למקום שאינו צנוע, היום אין אפשרות כזאת; דלא שבקת חיי לכל בריה. וגם מהחו"י עצמו משמע שלדעתו בימי הבית נהגו לכתוב שטרות באותיות מרובעות. והביא ראיה לזה מקפל וספל (ב"ב קס"ו ע"ב). ובכל זאת לא מצינו שעשו יו"ט על ביטול האותיות המרובעות בשטרות, אלא על ביטול הזכרת השם בשטרות (עי' ר"ה י"ח ע"ב). ומשמע שבזמן שהעברית היתה שפה שימושית, קשה היה להימנע משימוש של חול באותיות עבריות. וא"כ הוא הדין בימינו. שהרי לא יעלה על הדעת שנשתמש בשפת לעז לצורכי חול. והרי דווקא המהדרין גזרו שלא ללמוד שפות זרות. (אמנם כאשר היה הכתב העברי הקדום בשימוש, היתה אפשרות להשתמש בכתב עברי זה לצורך חול, ובכתב אשורי – לצורך קודש. אולם כיום כתב זה אינו ידוע לציבור, ולכן אין בדירה אחרת, אלא להשתמש בכתב האשורי המקובל לצרכי חול).

וכסניף נוסף להיתר יש להסתמך על כך שהאותיות שלנו כיום אינן כשרות לסת"ם. אמנם יש גם בכתב שלנו אותיות שבמקרה הן כשרות עפ"י הלכות סת"ם; אך מ"מ נראה לענ"ד שאם אין מדקדקים לכתוב את האותיות דווקא כהלכתן, אין להחמיר, גם אם יש שם כמה

ומשמע מדבריו שאין לאותיות האשוריות קדושה עצמית, אך עם זאת אסור לבזותן. כלומר, מכיון שמשמשים באותיות אלו לשם קדושת ספרי תורה, תפילין ומזוזות, מן הראוי שלא לבזותן. אולם אין להן קדושה ממש. וא"כ גם לדעת הרמב"ם והרדב"ז, שאוסרים שימוש של חול באותיות אשוריות, אין זה מעיקר הדין. שהרי לא מצינו קדושה אלא ב"שמות" ובפסוקים, ולא באותיות. אלא הוא הידור מצוה. וא"כ יש מקום לומר שכאשר השימוש באותיות עבריות היה נדיר, ניתן היה להדר בכך. אך כיום, כשזכינו ב"ה לשימוש באותיות עבריות בכל תחומי החיים, אי אפשר להדר בכך. ואולי מצב זה הוא ההידור. ואכן מן הראוי להדר ולא להדפיס לשון הרע ודברי נבלה באותיות אשוריות.

ג. נראה לענ"ד לומר, שהנה גם הכתב הנקרא בשם כתב רש"י (והוא הנקרא "פרובינציאל", בשו"ע אה"ע סי' קכ"ו סעי' א') דומה באותיות רבות שלו לכתב אשורי (כמו: ב, ג, ה, ו, ט, י, כ, ל, מ, נ, ע, פ, ק, ר, ת). וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם להשתמש בכתב זה לצורך חולין? אלא ע"כ, כיון שהוא שונה במקצת מכתב אשורי, ופסול לספר-תורה, מותר להשתמש בו לצורך חולין. ויש לומר שהוא הדין גם ביחס לכתב אשורי שלנו, המשמש לצורך חולין. שמכיון שיש שינויים רבים בינו לבין כתב אשורי של סת"מ, נהי דהתגין אינם מעכבים, וגם בלעדיהם הוי כתב אשורי הכשר לסת"מ – מ"מ יש שינויים רבים אחרים בצורת האותיות הפוסלות אותן לספר-תורה (למשל: הדי' בדפוסים שלנו היא הדי' שבספרי התורה, הי"ב היא ב', ועוד). ולכן מותר להשתמש בהן לצורך חולין.

(מיהו צ"ע, שהרי מן הסתם גם ספרי חול שהודפסו בימי החוות"איר לא היו בכתב אשורי ממש, אלא ככל אותיות דפוס שלנו, ובכל זאת אסור לבזותן).

ממוני בין בני הזוג. ולכן היה נראה לענ"ד שיש להמליץ על שינוי הכתב המקובל בשטרי הכתובה. אך אח"כ מצאתי בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' ק"כ) שמתיר להדפיס שטרי כתובה בכתב אשורי (ועי"ש שזכיתי לכוון לחלק מסברותיו). ובספר "משפט הכתובה" (להגרא"ח ברש"לום, ח"א עמ' קי"ח-קי"ט) כתב שמכיון שכתובה אינה נזרקה, והיא משמשת לצורך מצוה – מותר לכתוב אותה באותיות אשוריות. אך בכרזות של חול, המושלכות לאשפה בסופו של דבר, ודאי שיש להימנע מלהשתמש בהן בכתב אשורי.

אותיות שמבלי משים הן כשרות. אולם כתב סת"ם מדויק, (כפי שמקובל בהדפסת הכתובה), מן הראוי להיזהר בו. וכאן יש להעיר שמן הראוי להימנע מלצייר אותיות סת"ם בכתובות וכרזות שונות, שאלו ענייני חול הן. וכן נראה להעיר על שטרי כתובה המודפסים בכתב אשורי ובתגין כמו בספר" תורה. והלא כתובה היא תשיש של חולין! ואע"פ שהיא לצורך מצוה, מסתבר שכתובה אינה טובה מגט. ואדרבה, הגט, יש בו מעשה מצוה, שמגרש בגט כדת משה וישראל ולא בדבר אחר. מה שאין כן בכתובה, שעיקרה הוא הסכם

סימן מב

תליון שיש עליו פסוק

א. כתיבת שתיים או שלוש מילים מפסוק אחד

נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רפ"ג סעי' ד') שאסור לרקום פסוקים בטלית. מקורה של הלכה זו הוא בתשובת הרמב"ם (סי' רס"ח, מובאת בב"י שם ד"ה וכתב). ואלו דבריו:

בדבר טלית, אשר בחר אותה בן אדם לציצית... וכתב בשוליה פסוק... זה המעשה הוא חטא, ואינו מותר בשום פנים, ואסור לדעתנו משני טעמים: האחד מהם, שאין לכתוב מן התורה פסוקים פסוקים, אלא יכתוב שלוש תיבות לבד ולא יותר. ואפילו מי שהתיר לכתוב פרשה לתינוק להתלמד בה – לא התיר זאת אלא בכלל הכרח הלימוד. – לפי שלא ניתנה תורה להיכתב פרשיות פרשיות. וכל שכן פסוק פסוק... ופה במצרים ראינום לוקחים לחזות זהב או כסף, וחזרתים בהם שיר של פגעים, ותולים אותם בצוארי הנערים, ומחזינו בידם על זה תכלית המחאה. והטעם השני... הוא שמפקיר פסוקי התורה לידי זלזול.

ועי' שו"ע (יו"ד סי' רפ"ג סעי' ג'), ט"ז (ס"ק ג').

ראשי פרקים

שאלה

- א. כתיבת שתיים או שלוש מילים מפסוק אחד
- ב. כתיבת פסוקים בסוכה ובבית הכנסת
- ג. כתיבת פסוק באיגרת
- ד. דינן של שתי מילים המחוברות במקף
- ה. פסוקים בכתב שאינו אשורי
- ו. כתיבה ללא כוונה לקדושה
- ז. כתב דפוס וכתב אשורי

תשובה

מסקנות

שאלה *

בעל ביקש לקנות לאשתו תליון שעליו כתוב הפסוק: "ואת עלית על כולנה" (משלי ל"א כ"ט). האם יהיה מותר לה לענוד אותו ולהיכנס עמו למקומות שאינם צנועים? והשאלה היא, האם יש במילים אלו קדושה? (ועי' שו"ע, יו"ד סי' רפ"ד סעי' א' בהג"ה, שאין הבדל בין כתיבה לבין חריטה).

* מנחם-אב תשמ"ט.